

ROLA GOSPODARCZA LASÓW W DOBRACH ZIEMSKICH W GALICJI W XIX WIEKU

Krzysztof Ślusarek

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii

Lasy są dość znaczne i obejmują w ogóle 3 773 200 morgów czy 378 mil kw. W rozległych borach rosną prawie wszystkie europejskie drzewa: dęby, modrzewie, jodły, świerki, buki, jawory, brzozy, olsze itd. szczególnej wielkości, z których osobliwie pierwsze w licznej mnogości na materiał budowniczy za granicę spławiają. W niektórych okolicach znacznie przeredzono lasy, gdy przeciwnie podgórze karpackie odwiecznymi porośniętymi borami, dotąd są mało co naruszone. Największy brak lasów daje się czuć w tarnopolskim i czortkowskim, mniej w bocheńskim i krakowskim obwodzie. W pierwszych brak drzewa opałowego zastępuje słoma, w ostatnich zaś węgiel kamienny. W pierwszych wiekach zajmowały lasy większą część kraju naszego, powoli wycinano je, a ziemię zamieniano w rolę orną. W nowszych czasach wytrzebiono je znacznie przez nieporządek i chciwość zysku, w dobrach tylko do niedawna skarbowych niejaki dotąd porządek spostrzegać się daje.

Powyższa notatka, sporządzona przez Hipolita Stupnickiego i zamieszczona w jego, wydanym w połowie XIX wieku, słynnym dziele *Galicya pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*¹, jak w pigułce mieści wszystkie podstawowe dane na temat galicyjskich lasów; wskazuje także główne problemy, występujące w zasadzie przez całe XIX stulecie w galicyjskiej gospodarce leśnej.

W istocie lasy stanowiły wielkie bogactwo Galicji, ale – jak zaznaczył Franciszek Bujak – ich wartość wzrosła dopiero w drugiej połowie XIX wieku, po upowszechnieniu kolei jako środka komunikacji. Wcześniej gospodarka leśna była bardzo przy-

---

1 H. Stupnicki, 1869. *Galicya pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*. Wydanie drugie, Lwów, s. 6.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Krzysztof Ślusarek, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Historii, ul. Gołębia 13, 31-007 Kraków, e-mail: krzysztof.slusarek@uj.edu.pl

mitywna: „spalano setki tysięcy sążni drzewa na topienie rudy żelaza lub wywożono po kilkaset sążni wozami chłopskimi w formie kilku cetnarów potażu”².

Chcąc określić rolę i znaczenie lasu nie tylko dla gospodarki całego kraju, lecz także w dobrach ziemskich, należy najpierw podjąć próbę ustalenia dwóch podstawowych wskaźników: powierzchni lasów oraz procentowego udziału upraw leśnych w ogólnym areale użytków rolnych będących własnością ziemian. Zadanie to nie jest łatwe, gdyż nowoczesne statystyki z danymi na temat powierzchni zajmowanej przez różne kultury rolne w Austrii pojawiły się stosunkowo późno. Ponadto w ciągu długiego XIX stulecia (w przypadku Galicji ramy krańcowe stanowią daty 1772 i 1918) kilkakrotnie zmieniały się systemy klasyfikacji ziemi z punktu widzenia prawa własności. Nie wchodząc w zawiłości tej problematyki, można tu wyróżnić trzy odmienne okresy. W pierwszym, obejmującym czas od lat 80. XVIII wieku do lat 1819–1820, wyodrębniano tzw. grunty dominikalne, należące głównie do szlachty oraz rustykalne, użytkowane przez chłopów. W drugim okresie, obejmującym lata 1820–1848, oprócz dominikalnych i rustykalnych istniały również tzw. grunty wolne, tj. nieobciążone powinnościami feudalnymi na rzecz dziedzica (zwykle ziemie należące do parafii i szlachty zagrodowej). W trzecim okresie, którego początek wyznacza reforma uwłaszczeniowa, stosowano zupełnie inny podział: na tzw. własność

-
- 2 F. Bujak, 1910. *Galicja*, T. II: *Leśnictwo, górnictwo, przemysł*, Lwów – Warszawa, s. 5. Literatura poświęcona historii lasów w Galicji i prowadzonej tam gospodarce leśnej praktycznie nie istnieje. Doliczyć się można jedynie kilku obszerniejszych prac na ten temat. Najważniejsze z nich to: I. Szczerbowski, 1907. *Pogląd na rozwój polskiego leśnictwa w XIX w. w Galicji. Referat na zjazd leśników w Krakowie w 1907*, Lwów; tegoż, 1907. *Pamiętnik dwudziestopięcioletniej działalności Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego 1882-1907*, Lwów; J. Zamorski, 1908. *Lasy państwowe. Referat*, Tarnopol; J. Brodowicz, 1902. *Krytyczne ocenienie projektowanej ustawy lasowej i słowo o inspekcji lasowej*, Lwów; A. Nowicki, 1901. *Podręcznik do odnawiania lasów*, Kraków; T. Rutowski, 1888. *Przemysł drzewny*, „Rocznik statystyki i przemysłu krajowego”, Lwów; H. Strzelecki, 1900. *Lasy i leśnictwo w Galicji w XIX w.*, Lwów. Sporo informacji na temat gospodarki leśnej na przełomie XIX i XX w. publikowano na łamach czasopisma „Sylwan”, organu prasowego Towarzystwa Leśnego Galicyjskiego. Współcześnie problematyka leśna rzadko jest przedmiotem zainteresowania historyków. Jeśli pojawiają się prace na ten temat, to dotyczą one głównie okresu dwudziestolecia międzywojennego. W tym nurcie mieszczą się m.in. następujące publikacje: G. Zielecka, 1997. *Gospodarka leśna i przemysł drzewny w powiecie żywieckim w latach 1864–1918*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie” nr 23, Seria Społ.-Pedagog. i Hist.: Historia, z. 6, s. 177-186; M. Kozaczka, 1994. *Gospodarka leśna w posiadłościach ordynata łańcuckiego (1918–1939)*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 101, nr 3, s. 41–54; *Tatrzańska Wspólnota Leśna w Witowie*, 1995. Nowy Targ (wydawnictwo to zawiera m.in. kilka artykułów M.J. Adamczyka, *Z dziejów 7 wsi, Dobra czarnodunajeckie w latach 1819–1848 oraz Gromady a lasy rewiru witowskiego w latach 1849–1918*); A. Schwarz-Czarnowski, 2000. *Sądecka prapuszczka. Lasy Adama hr. Stadnickiego*, „Almanach Muszyny”, R. 10, s. 164–170; A. Buraczewski, 2008. *Handel drzewny Galicji od połowy XIX wieku do I wojny światowej*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, nr 7.

tabularną (lub większą) oraz nietabularną (mniejszą). Status własności tabularnej posiadały wszystkie majątki ziemskie, które ujęte były w istniejącej od 1780 roku hipotece galicyjskiej (Tabula Krajowa), zaś status własności nietabularnej – wszystkie inne ziemie, tj. głównie gospodarstwa uwłaszczonych chłopów.

Informacje na temat ogólnej powierzchni lasów w Galicji znaleźć można w nielicznych opracowaniach oraz w austriackich i galicyjskich statystykach z drugiej połowy XIX wieku. Według ustaleń Ignacego Szczerbowskiego na przełomie XVIII i XIX wieku lasy w Galicji zajmowały od 3,4 do 3,8 mln mórg, co stanowiło około 29–30% powierzchni kraju³. W drugiej połowie XIX wieku powierzchnia lasów nieco się zmniejszyła i wynosiła: dla przedziału 1847/1859 – 2 106 749 ha, w 1889 roku – 2 023 724 ha, w 1902 roku – 2 020 212 ha i w 1912 roku – 2 015 323 ha. Wskaźnik procentowego udziału lasów w ogólnej powierzchni upraw był stały i wynosił ok. 25%⁴.

Określenie powierzchni lasów należących do ziemian (posiadających grunty dominikalne, a później tabularne) jest już trudniejsze. W odniesieniu do pierwszej połowy XIX wieku najlepiej byłoby ten problem zbadać w oparciu o pomiary katastralne, w tym o katastry józefiński i franciszkański, ale bez żmudnych poszukiwań archiwalnych nie jest to możliwe⁵. Historyk nie jest jednak w beznadziejnej sytuacji. W bogatych zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka (dawne Ossolineum) udało się bowiem odnaleźć ciekawy dokument, zawierający sumaryczne dane z 1843 roku na temat struktury i powierzchni kultur rolnych oraz osiągniętych z nich dochodów⁶. Zestawienie to podaje m.in. dokładne

- 3 Według zgromadzonych przez I. Szczerbowskiego danych, w 1787 r. powierzchnia lasów wynosiła 3 783 208, w 1812 r. – 3 845 375, a w 1822 r. – 3 468 476 mórg. Zob.: I. Szczerbowski, *Pogląd na rozwój*, s. 33–37.
- 4 B. Wilpert-Końkiewicz, 1989. *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Struktura agrarna wielkiej własności ziemskiej (tabularnej) w Galicji w dobie autonomii*, Kraków, s. 169–174; D. Vnenchak, 1983. *Informator statystyczny do dziejów rolnictwa w Galicji. Struktura agrarna własności chłopskiej w Galicji w dobie autonomii*, Kraków, s. 58, 60–61, 95–97. W opracowaniach dotyczących rolnictwa i gospodarki Galicji często stosuje się dwie miary powierzchni, które używane były w różnym czasie. Zasadniczo w pierwszej połowie XIX w. w powszechnym użyciu były morgi dolnoaustriackie (1 morga = 1600 sążni kw.), w drugiej połowie XIX w. powierzchnię kultur rolnych częściej podawano w hektarach (1 morga = 0,5755 ha).
- 5 Co prawda część sumarycznych danych z metryki józefińskiej opublikowano, ale wydana w dwóch częściach publikacja odnosi się jedynie do zachodnich cyrkułów Galicji. Ponadto ze względu na zmiany granic administracyjnych cyrkułów oraz zastosowanie różnej metodologii prezentacji materiału źródłowego w oparciu o to wydawnictwo nie można prowadzić analizy porównawczej. Zob.: A. Falniowska-Gradowska, 1982. *Studia nad społeczeństwem województwa krakowskiego w XVIII wieku*, Warszawa, s. 36; A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak, 2009. *Struktura własności ziemskiej i użytkowania gruntów w Galicji w cyrkułach rzeszowskim, sanockim i tarnowskim w świetle katastru józefińskiego (1785–1787)*, Toruń, s. 34.
- 6 Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka (dalej: LNNBU), Zbiór Czołowskiego, fond 141 opis 1 sprawa DE-5912 (dawna sygn.: 1551), s. 4–9.

dane o powierzchni i dochodach z lasów dominikalnych, wolnych i rustykalnych w ujęciu całej Galicji oraz w rozbiciu na poszczególne cyrkuły. Umożliwia to nie tylko przedstawienie rozmieszczenia lasów, lecz także zbadanie, jaką rolę odgrywały one w gospodarce ziemiańskiej.

Z tabeli 1 wynika, że ogólna powierzchnia lasów w Galicji w 1843 roku wynosiła 3 422 870 mórg 1231 sążni, z czego przytłaczająca większość, bo aż 98,31%, zaliczana była do własności dominikalnej⁷. Największy wskaźnik zalesienia miały cyrkuły podgórskie i górskie: stryjski i stanisławowski, gdzie lasy stanowiły odpowiednio 52,24% i 41,51% powierzchni zajmowanej przez wszystkie kultury rolne. W pięciu innych cyrkułach: żółkiewskim, rzeszowskim, sanockim, złoczowskim i kołomyjskim lasy zajmowały od 30% do 35% powierzchni wszystkich upraw. Z kolei w cyrkułach bocheńskim, przemyskim, brzeżańskim, sądeckim, wadowickim, samborskim i lwowskim wskaźnik zalesienia wahał się od 20% do 29%. Najmniej lasów było w cyrkułach jasielskim, tarnowskim, czortkowskim i tarnopolskim, przy czym w okręgu tarnopolskim użytki leśne stanowiły zaledwie 8,89% ogółu gruntów rolnych (zob. ryc. 1).

Dane zawarte w tabeli 1 potwierdzają, że lasy odgrywały bardzo ważną rolę w gospodarce ziemiańskiej. Przede wszystkim można zauważyć, że zajmowały one znaczącą część powierzchni gruntów dominikalnych. Wskaźnik zalesienia dóbr dominikalnych dla całej Galicji wynosi 60,94%, ale w niektórych cyrkułach był on o wiele wyższy, np. dla cyrkułu stryjskiego wynosił 81,69%, a dla stanisławowskiego, kołomyjskiego i sądeckiego odpowiednio 75,33%, 71,79% oraz 75,11%. W drugiej połowie XIX wieku udział lasów w ogólnej powierzchni dóbr zaliczanych do wielkiej własności ziemskiej stopniowo się zmniejszał, np. w 1889 roku dla całej Galicji wskaźnik ten wynosił już tylko 54,85%. Wynikało to – jak się wydaje – z ogólnej tendencji zmniejszania się powierzchni lasów w obrębie własności tabularnej. Z ustaleń D. Vnenchaka wynika bowiem, że w okresie od lat 1847/1859 do 1912 roku obszar lasów tabularnych zmniejszył się z 1 904 719 do 1 530 096 ha, podczas gdy w przypadku własności nietabularnej widoczny był wzrost z 202 030 do 485 227 ha⁸.

Jeśli chodzi o dochodowość gospodarki leśnej, to z danych z 1843 roku wynika, że nie była ona najwyższa. Potwierdzają to informacje podane w tabeli 2. Ogółem roczne dochody z gospodarki leśnej liczone w skali całej Galicji wynosiły 970 087 złr 8 kr⁹, co stanowiło zaledwie 4,17% zysków z wszystkich użytków rolnych. W przypadku majątków dominikalnych udział gospodarki leśnej był zdecydowanie wyższy – przynosiła ona bowiem 947030 złr 37 kr dochodu, co stanowiło 14,19% ogółu zysków. Oczywiście wysokość dochodów była zróżnicowana regionalnie – były one wyższe w cyrkułach, gdzie lasów było więcej.

Bardzo ciekawy obraz gospodarki leśnej można uzyskać, zestawiając wysokość osiąganego dochodu z powierzchnią lasów. Przeliczenie danych z tabeli 1 i 2 po-

7 Lasy dominikalne należały nie tylko do ziemian. Znacząca ich część była bowiem własnością państwa (chodzi tu o dobra kameralne, utworzone z zajętych po 1772 r. dawnych królewskich, oraz o majątki Funduszu Religijnego, do którego włączono posiadłości skasowanych domów zakonnych).

8 D. Vnenchak, *Informator statystyczny*, s. 95.

9 1 złoty reński (złr) = 60 krajcarów (kr).

kazuje, że dochodowość lasów nie była zbyt wysoka. W majątkach dominikalnych rocznie z 1 morgi lasu uzyskiwano od 6 do 55 kr dochodu (średnia dla całej Galicji – 17 kr). W poszczególnych cyrkułach wskaźnik ten przedstawiał się następująco: bocheński – 25 kr, brzeżański – 37 kr, czortkowski – 54 kr, jasielski – 9 kr, kołomyjski – 11 kr, lwowski – 25 kr, sądecki – 10 kr, przemyski – 30 kr, rzeszowski – 10 kr, samborski – 16 kr, sanocki – 6 kr, stanisławowski – 13 kr, stryjski – 9 kr, tarnopolski – 52 kr, tarnowski – 17 kr, wadowicki – 22 kr, złoczowski – 24 kr i żółkiewski – 10 kr. Z powyższego zestawienia wynika, że największe zyski osiągnano w tych cyrkułach, gdzie lasów było najmniej, tj. czortkowskim i tarnopolskim.

Wiele informacji na temat roli i znaczenia lasów dla Galicji, a szczególnie dla gospodarki ziemiańskiej dostarcza publicystyka¹⁰. W 1865 roku W. M. Böhm, komisarz leśny w Tarnowie, pisząc na łamach „Dziennika Rolniczego” o lasach w zachodniej części Galicji, uwypuklił różnice w gospodarce leśnej prowadzonej w lasach równinnych i górskich. Jego zdaniem, na równinach lasy eksploatowane były w sposób nieco przestarzały. Tartaki należały tu do rzadkości, a „kosztowne rżnięcie drzewa za pomocą rąk ludzkich jest tu jeszcze w powszechnym użyciu”. Podobnie na równinach wyrabiał się smołę według technologii stosowanej jeszcze w XVIII wieku. W niektórych dobrach stosowano co prawda nowocześniejsze sposoby, ale należało to do rzadkości. Podobnie rzecz się miała z innymi gałęziami przemysłu drzewnego: poza rejonem Kolbuszowej, gdzie wyrabiano łyżki i naczynia z drewna osikowego, praktycznie nie istniały tego typu zakłady. Eksploatacja lasów to głównie uboczne zajęcie chłopów; wyrąb lasu dokonywał się więc najczęściej zimą, kiedy nie było prac polowych. Pozyskiwanie drewna na obszarach górskich i podgórskich wymagało większej wiedzy i zastosowania odpowiednich środków technicznych. Z tego też względu przemysł drzewny był tu lepiej rozwinięty, było więcej tartaków i produkcja bardziej urozmaicona. Przychody z eksploatacji lasów były wysokie i przewyższały dochody z uprawy ziemi. Niemniej jednak 2/3 drewna zużywano na potrzeby własne okolicznej ludności, a zaledwie 1/3 kierowano

na zaspokojenie potrzeb hut żelaza i kopalni żelaza, siarki, nafty i węgla kamiennego oraz przeznaczono na wywóz materiału drewnianego, składającego się z desek, gontów, klepek i belek, które to ostatnie związane w tratwy i powiązane, spławiane bywały do Gdańska, a nawet wysyłane do Londynu.

Ogólnie charakteryzując gospodarke leśną, autor dodawał, że ważnym jej elementem była ściółka:

Ogromna ilość była, na którego hodowlę głównie ograniczeni są mieszkańcy gór, następnie zwykły u nich sposób nawożenia pól, spotrzebują corocznie miliony fur mchu oraz szpilkowej i liściastej ściółki, używanej do podścielania pod bydło i na nawóz dla roli.

10 W niniejszym artykule – prowadząc badania sondażowe – wykorzystałem jedynie niewielką część tego typu twórczości. Najwięcej publikacji na temat lasów ukazywało się na łamach czasopism rolniczych, m.in. „Dziennika Rolniczego” i „Tygodnika Rolniczo-Przemysłowego” oraz „Sylwana”, organu Towarzystwa Leśnego Galicyjskiego.

Efekt tego jest taki, że ściółka (łącznie z pastwiskami) stanowi ósmą – w dodatku nieopodatkowaną – część dochodów z lasu¹¹.

Większość publicystów podkreślała, że lasy były wielkim bogactwem Galicji, ale – co też jest charakterystyczne – właściciele dóbr ziemskich nie bardzo potrafili z tego bogactwa korzystać. Wypada więc podzielić zdanie Hipolita Sozańskiego, leśniczego i członka Towarzystwa Leśnego Galicyjskiego, który uważał, iż część właścicieli zadowala się jedynie wycinaniem drzew, a inni dbali o las, dostrzegając w nim spore bogactwo¹².

Generalnie przeważało przekonanie, że lasy leżące w dobrach ziemskich należących do państwa były lepiej zarządzane, chociaż znane są również przykłady krytycznej oceny polityki państwa w tym zakresie. Na przykład w opinii dr. Kajetana Orleckiego, jednego z sądeckich urzędników, stan lasów kameralnych był fatalny. Po zajęciu ziem polskich w 1772 roku rząd austriacki przejął rozległe dobra królewskie, których głównym bogactwem były lasy. Zamiast jednak prowadzić w nich racjonalną gospodarkę, zdecydowano się na ich rozsprzedanie. Największe szkody wyrządziła wyprzedaż realizowana w latach 60.–70. XIX wieku. Wówczas to rząd austriacki zawarł umowę ze spółką Samuel Simundt i Wincenty Kirchmayer, nastawioną wyłącznie na zysk:

Okres to najszkodliwszy, bo w nim rozwieliżniła się gorączkowa żądza zysku wiedzioma bezwzględną eksploatacją lasów od państwa nabytych, która całą potęgą nowoczesnej techniki i wielkim kapitałem obrotowym pracowała nad tem, ażeby jak najrychlej wyciąć, wywieźć i zamienić w srebro nagromadzone wiekową pracą przyrody zapasy drzewa i pozostawić dla potomności pustynię tam, gdzie ona czerpać miała trwałe środki dla rozwoju przemysłu krajowego¹³.

Działalność spółki S. Simundt – W. Kirchmayer to nie jedyny przykład gospodarki rabunkowej. Powszechny był też proceder polegający na tym, że nowi nabywcy od razu sprzedawali olbrzymie połacie leśne różnym spekulantom:

Wszakże było zwyczajem, zwłaszcza w drugim okresie wyżej podanym [okres wyprzedaży dóbr kameralnych przypadający na lata 30.-40. XIX w. – przyp. K. Ś.], że kto miał tyle pieniędzy, ile potrzeba było do zapłacenia pierwszej trzeciej ceny kupna, kupował dobra kameralne, zrobiwszy układ z handlarzami o sprzedaż drzewa z lasów kupiony w takiej ilości, jak była potrzebną dla uzyskania reszty dwóch trzecich części ceny nabytych dóbr¹⁴.

Zdaniem K. Orleckiego działalność ta przyniosła fatalne efekty, gdyż 3/4 rozsprzedanych lasów kameralnych poszło pod topór. Pozostała zaledwie czwarta część, tj. ta, która przeszła we władanie zamożnych rodów, dostrzegających potrzebę pielęgnowania i ochrony lasów jako „ozdoby dóbr familijnych”.

11 W.M. Böhm, 1865. *Ogólny statystyczny przegląd lasów położonych w okręgu rządowym krakowskim*, „Dziennik Rolniczy”, nr 17, s. 399–403.

12 H. Sozański, 1890. *Opis gospodarki lasowej w dobrach Uszkowice-Kimirz*, „Sylwan”, R. 8, nr 9, s. 337.

13 K. Orlecki, 1885. *O ustawodawstwie leśnym*, „Sylwan”, R. III, nr 2, s. 63.

14 Tamże, s. 63–64.

W opinii niektórych publicystów w Galicji prowadzona była rabunkowa gospodarka leśna, gdyż brakowało skutecznych rozwiązań prawnych, gwarantujących ochronę lasów:

W Galicji zaiste stanowisko gospodarza leśnego jest arcytrudne. Ochrona lasów dla niedostatecznego prawa lasowego jest u nas tem bardziej niepodobną, że urzędnicy politycznie nie mając żadnych gospodarskich instrukcji, przy najlepszej woli ani go (prawa lasowego) rozumieć, ani wykonywać nie są w stanie. O pielęgnowaniu lasów u nas już stąd nie ma mowy, że ledwie gdzie dla braku komunikacji, dla braku fabryk, słowem dla barku produkcji i konsumpcji, lasy nie niosą takiego pożytku właścicielowi swemu, jaki mógłby, licząc przeciętnie, zrównoważyć ciężar podatkowy¹⁵.

Powyższe stanowisko wyrażone zostało w latach 60. XIX wieku. Okazuje się jednak, że na brak dobrych rozwiązań prawnych utyskiwali także leśnicy i publicyści prawie trzy dekady później. Emil Bierzyński w artykule opublikowanym w 1890 roku na łamach „Sylwana” pisał, że obowiązująca od 1852 roku ustawa o gospodarce leśnej zupełnie nie odpowiada współczesnym realiom¹⁶. Jego zdaniem prawnej ochronie powinno się szczególnie poddać lasy prywatne i gminne, które zazwyczaj eksploatowane były w sposób rabunkowy:

ochrona przeciw nadmiernemu użytkowaniu lasów (...) odnosi się głównie do lasów pierwszej i drugiej grupy, tj. do lasów gminnych i prywatnych; albowiem ma tu samowolność pojedynczego ogromne pole do działania; tu jest niebezpieczeństwo największem z powodu, że interes ogólny jest wyzyskiwany na korzyść interesów osobistych¹⁷.

Z myślą o ochronie lasów czasami w publicystyce ziemiańskiej pojawiały się postulaty prowadzenia racjonalnej gospodarki, polegającej na umiejętnym łączeniu „uprawy roli z hodowlą lasu”. W 1863 roku na łamach „Dziennika Rolniczego” opublikowano tekst zachwalający taki model gospodarowania. Jego autor, używając górnolotnych sformułowań twierdził, „że połączenie gospodarstwa rolnego z leśnym jest jedynym środkiem mogącym na całe wieki jeszcze zaradzić potrzebom ludzkości”¹⁸. Owo połączenie miałoby być alternatywą dla powszechnie stosowanej zasady, że wykarczowany las zamienia się na pola orne, co skutkuje zmniejszeniem powierzchni obszarów leśnych. Proponowana metoda – wzorowana na doświadczenia prowadzonych w różnych krajach europejskich – miałaby polegać na tym, że równocześnie z przekształceniem wykarczowanego lasu na pole orne dotychczas uprawiane role powinno się obsadzić sadzonkami drzew. Takie rozwiązanie – zdaniem publicysty „Dziennika Rolniczego” – przynosi same korzyści, bo nie zmniejsza

15 W.B.P., 1868. *Szkodliwe skutki, które wynikają z niszczenia lasów*, „Dziennik Rolniczy”, nr 12, s. 283. Podobne opinie wygłaszał autor artykułu opublikowanego w 1890 r. na łamach „Sylwana”, zob.: R. Makarewicz, 1890. *Wzór niszczenia majątku (z dołączoną autentyczną mapą)*, „Sylwan”, R. 8, nr 9, s. 335–337.

16 E. Bierzyński, 1890. *Niszczenie i ochrona lasów w Galicyi*, „Sylwan”, R. 8, nr 7, s. 245.

17 Tamże, s. 246.

18 *O połączeniu uprawy roli z hodowlą lasu*, 1863. „Dziennik Rolniczy”, nr 11, s. 253.

się powierzchnia lasów, a oprócz tego poprzez odpowiednią pielęgnację młodnika uzyskuje się możliwość m.in. powiększenia masy drzew¹⁹.

Na łamach fachowych czasopism, a także w archiwach można znaleźć liczne przykłady dobrych i złych praktyk gospodarskich. Na przykład w 1890 roku na łamach „Sylwana” leśniczy Hipolit Sozański opisał sposób prowadzenia gospodarki leśnej w majątku Uszkowice-Kimirz pod Przemyślanami. W pierwszej połowie XIX wieku dobra te, złożone z wsi Czupernosy, Kimirz i Uszkowice, należały do Funduszu Religijnego, ale w 1845 roku kupił je Ignacy Pierzchała. Na przełomie lat 80. i 90 XIX wieku były one własnością jego zięcia Romana Wybranowskiego²⁰. Las stanowił ich lwią część – zajmował bowiem blisko 90% ogólnego areal²¹. W opinii H. Sozańskiego w czasie, gdy klucz był własnością Funduszu Religijnego prowadzono gospodarkę rabunkową, ograniczającą się jedynie do wycinania drzew. Podobnie było, gdy majątek przeszedł we władanie I. Pierzchały, gdyż ówczesny leśniczy dbał jedynie o uzyskanie jak największych dochodów ze sprzedaży drewna:

Właścicielowi tych dóbr, wówczas panu Pierzchale, co roku dawał dochody większe, ale o odnowienie lasu nie dbał wcale, trzymał się ściśle przysłowia: nas nie było a las był, nas nie będzie a las będzie; toteż w miejsce wyciętego lasu bukowego powstały lasy przeważnie osikowe z przymieszką graba, na których część właściciel uzyskał pozwolenie wykarczowania i od lat kilku użył na uprawę rolną²².

Sytuacja uległa zmianie, gdy w 1886 roku posadę leśniczego objął sam autor omawianego artykułu. Jak pisał, zmienił on sposób uprawy, m.in. proponując właścicielowi trzebież 30-letniego lasu zamiast dotychczasowego „wyrębywania nasienników przed obsianiem zrębu”. Co prawda początkowo R. Wybranowski sprzeciwił się tej propozycji, ale zmienił zdanie, gdy leśniczy przedstawił mu podwójne korzyści, tj. „materialne i w przyroście drzewa”. Na efekty nie trzeba było długo czekać, gdyż „w miejscach gdzie 1/5 część wycięta została, korony zeszyły się już w 1887 r.” Były też i inne korzyści: „Dochód jednoroczny ze sprzedaży sągów postawionych z trzebieży wynosił około 4000 złr, przerzedzonych zaś zostało blisko 100 morgów lasu”²³.

Ponadto niskiej jakości drewno osikowe sprzedawano do cegielni lub jako materiał budowlany dla okolicznych chłopów. Gałęzie osikowe oddawano chłopom na opał w zamian za świadczenie pracy: jedna fura gałęzi za dzień pracy.

Jeden z bardziej interesujących przykładów rabunkowej gospodarki leśnej prowadzonej przez właścicieli ziemskich odnajdujemy w aktach Namiestnictwa galicyj-

19 Tamże, s. 254-255.

20 H. Sozański, *Opis gospodarki lasowej*, s. 337–340; *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem*, 1868. Lwów (dalej: *Skorowidz 1868*), s. 38–39, 86-87, 230–231.

21 W latach 60. XIX w. ogólna powierzchnia tzw. większej własności ziemskiej w Czupernosach, Kimirzu i Uszkowicach wynosiła 2945 morg, z czego lasy zajmowały 2632 morgi. *Skorowidz 1868*, s. 38–39, 86-87, 230–231.

22 H. Sozański, *Opis gospodarki lasowej*, s. 338.

23 Tamże, s. 339.

skiego. Rzec dotyczy wyrębu lasów dworskich w dobrach Wielkie Oczy koło Przemysła.

Na początku XIX wieku w skład tego majątku, będącego własnością margrabiego Józefa i Leonii Wielopolskich, wchodziły miasteczko Wielkie Oczy oraz wsie Zalasie, Żmijowiska, Wólka Żmijowska, Futora i Boża Wola. W latach następnych dochodziło do częstych zmian właścicieli: w 1833 roku dobra te były własnością margrabiego Aleksandra Wielopolskiego, w 1844 roku – Antoniego i Ludwika Borowskich, w latach 60. XIX wieku – barona Gustawa Hageny, w latach 80. XIX wieku – synów tego ostatniego: baronów Edwarda i Stanisława Hagenów, zaś na początku XX wieku – dr. Józefa Scheinbacha (Wielkie Oczy I) i barona Stanisława Hageny (Wielkie Oczy II oraz Wielkie Oczy – Futory)²⁴. Największym bogactwem tego majątku był las. Według inwentarza gruntowego z 1808 roku dworskie lasy zajmowały powierzchnię 2356 mórg 779 sążni, a roczny z nich dochód wynosił 11 762 złp²⁵, co stanowiło blisko 13% zysków z całości dóbr²⁶. W ciągu XIX wieku powierzchnia lasu sukcesywnie się kurczyła: w 1871 roku wynosiła 2116 mórg, w 1889 roku – 1852 morgi 802 sążnie, zaś według stanu na 31 grudnia 1903 roku – 1062,9364 ha (tj. około 1846 mórg)²⁷.

Do wyrębu olbrzymiej połaci lasu doszło na przełomie XIX i XX wieku. Otóż na początku 1895 roku barona Stanisław Hagen wniósł do władz powiatowych podanie o wyrażenie zgody na wyrąb 297 mórg 1596 sążni lasu. Starostwo w Jaworowie nakazało dokładne zbadanie sprawy, ponieważ na lesie tym ciążyła służebność na rzecz unickiej parafii w Żmijowiskach, polegająca na dostarczeniu rocznie 19 i pół sągów drewna na opał. Ponadto z raportu władz gminy w Łukowcu wynikało, iż las w Wielkich Oczach był niewłaściwie zagospodarowany, co mogło prowadzić do „niekorzystnych skutków dla okolicy”²⁸. Stanowisko starostwa podzieliło też galicyjskie Namiestnictwo, które wniosek barona Hageny nakazało zbadać tym dokładniej, że lasy w Wielkich Oczach miały być „nadmiernie eksploatowane”²⁹.

Sprawa ciągnęła się przez kilka kolejnych lat. Ostatecznie wydano zgodę na wyrąb lasu, ale pod warunkiem nasadzenia młodnika. Kiedy jednak w 1899 roku rozpoczął

24 LNNBU, Zbiór Czołowskiego: fond 141 opis 1 sprawa DE-5647 (dawna sygn.: 1229), k. 1; *Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1833*, 1833. Lemberg, s. 299; *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1844*, 1844. Lemberg, s. 365; *Skorowidz 1868*, s. 234–235; T. Pilat, 1890. *Skorowidz dóbr tabularnych w Galicyi z Wielkiem Ks. Krakowskiem*, Lwów (dalej: *Skorowidz 1890*), s. 223–224; *Skorowidz dóbr tabularnych w Galicyi z W. Ks. Krakowskiem*, 1905. Kraków (dalej: *Skorowidz 1905*), s. 166–167.

25 1 złoty polski (złp) = 30 groszy (gr).

26 LNNBU, Zbiór Czołowskiego: fond 141 opis 1 sprawa DE-5647 (dawna sygn.: 1229), k. 8v, 21, 23v.

27 K. Oksza-Orzechowski, 1872. *Przewodnik statystyczno-topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicyi, W. X. Krakowskiem i X. Bukwinie, według najświeższych skazówek urzędowych*, Kraków, s. 89; *Skorowidz 1890*, s. 223–224; *Skorowidz 1905*, s. 166–167.

28 Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHU), Namiestnictwo Galicyjskie: fond 146 opis 72 sprawa 152, k. 5–6.

29 Tamże, k. 9.

się wyrąb, protest złożyli mieszczanie z miasta Wielkie Oczy, zarzucając dziedzicowi, że działa bezprawnie³⁰. Choć akta sprawy tego wyraźnie nie precyzują, wydaje się, że baron S. Hagen szybko doszedł do porozumienia z mieszkańcami, gdyż już w 1900 roku występując razem z gminą chrześcijańską miasteczka, uzyskał w starostwie jaworowskim zgodę na przekształcenie jednej z działek wykarczowanego wcześniej lasu na pastwisko. Namiestnictwo zakwestionowało jednak tę decyzję, uzasadniając, iż teren nie nadaje się na pastwisko. Ponadto jeden z urzędników wyraził też dość niepochlebną opinię o właścicielu:

Baron Hagen nabył przed 12 laty na własność [parcelę nr] 712, na której się znajdował starodrzew, który ryczałtowo sprzedął. Po wycięciu drzewa powstały nagie przestrzenie o obszarze 269 morgów, które wymagają zalesienia. Chcąc tego uniknąć, postanowił pozbyć się własności, która oczywiście po wyniszczeniu lasu jest dla niego ciężarem, wymagającym nakładu na kulturę. Bez uzyskania pozwolenia na przemianę kultury sprzedaż jest niemożliwa, na role się grunt nie nadaje, a więc jedyna ucieczka, aby się uwolnić od obowiązku zalesienia jest sprzedaż gminie na pastwisko, gdyż innego kupca, a szczególnie takiego, który by się podjął zalesienia, nie znajdzie³¹.

Sprawa zmiany kultury rolnej na rzeczowej parceli ciągnęła się jeszcze przez kilkanaście miesięcy (m.in. dlatego, że starostwo w Jaworowie odpowiednią dokumentację „omyłkowo” włożyło do innej teczki³²). Ostatecznie 13 maja 1901 roku Namiestnictwo odmówiło zamiany wykarczowanego lasu na pastwisko³³.

Ponieważ baron Hagen, a także mieszczanie z Wielkich Oczów dalej nalegali na zmianę kategorii gruntów, Namiestnictwo zleciło dokładną lustrację lasu dworskiego, nakazując jednocześnie zbadanie „dopuszczalności zamierzonego karczunku 297 morgów 1590 sążni lasu”, o co właściciel prosił w 1895 roku³⁴. W trakcie badania sprawy okazało się, że na lasach dworskich ciążył także serwitut na rzecz konwentu oo. Dominikanów w Wielkich Oczach, polegający na prawie wyrębu drzewa³⁵. W związku z tym w 1904 roku starosta jaworowski wydał zgodę na wycinkę drzew, ale pod warunkiem pozostawienia w stanie nienaruszonym części drzewostanu na zabezpieczenie praw serwitutowych przysługujących oo. Dominikanom z Wielkich Oczów oraz parafii unickiej w Żmijowiskach, a także pod warunkiem przestrzegania planu zagospodarowania lasu opracowanego przez inspekcję leśną z Przemyśla³⁶.

Ostatecznie pozwolenie na karczowanie lasów w Wielkich Oczach uprawomocniło się po tym, jak baron Stanisław Hagen wykupił służebnictwa leśne, co nastąpiło

30 Tamże, k. 17.

31 Tamże, k. 49.

32 13 czerwca 1901 r. starosta jaworowski tłumaczył się przed Namiestnictwem, iż dokumenty dotyczące zagospodarowania lasów dworskich w Wielkich Oczach złożone zostały „w sposób niewytłumaczony do rektyfikatu lasowego Trościaniec, wskutek czego przez dłuższy czas nie mogły być odnalezione”. Tamże, k. 61.

33 Tamże, k. 66.

34 Tamże, k. 92.

35 Tamże, k. 116.

36 Tamże, k. 130.

pod koniec 1904 roku³⁷. Faktycznie jednak decyzja ta sankcjonowała fakty już dokonane, gdyż z dołączonego do akt sprawy rektyfikatu leśnego wynika, że w latach 1895–1905 pozyskano łącznie 4 161 916 sągów drewna, z czego na lata 1904–1905 przypało 740 578 sągów, tj. zaledwie 18% całości³⁸.

Przytoczone wyżej przykłady zdają się dowodzić, że w środowisku ziemiańskim – a przynajmniej u niektórych jego przedstawicieli – nadmierna i nierozważna eksploatacja lasów wynikała z chęci osiągnięcia szybkiego zysku, a także z niewiedzy. Ten ostatni aspekt sprawy – jak się wydaje – dostrzegali zarówno leśnicy, jak i niektórzy bardziej światli ziemianie. Zapewne dlatego w ówczesnej prasie równie często jak przykłady nieprzemysłanego wyrębu lasów znajdujemy także całe serie publikacji propagujących prowadzenie racjonalnej i efektywnej gospodarki leśnej. Na przykład w 1855 roku „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy”, organ Towarzystwa Gospodarczo-Rolniczego Krakowskiego zamieścił dość obszerny omówienie wydanej właśnie w Krakowie pracy Albrerta Thieriota pt. *Technologia leśna*³⁹, zawierającej teoretyczne zasady prowadzenia gospodarki leśnej. Cztery lata później to samo czasopismo w kilkudziesięciu odcinkach opublikowało pracę Adama Mieczysławskiego, profesora w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie, na temat zasad uprawy i eksploatacji lasów⁴⁰.

W tym samym okresie pojawiły się próby organizowania swego rodzaju praktycznych kursów gospodarowania. Na przełomie 1853 i 1854 r. przedsięwzięcie tego rodzaju zamierzał uruchomić Piotr Steinkeller, przemysłowiec, a zarazem właściciel rozległego majątku ziemskiego Samokłęski w Galicji:

Z niewymowną radością powitaliśmy szlachetną myśl członka naszego Towarzystwa [Gospodarczo-Rolniczego Krakowskiego – przyp. K. Ś.] p. Piotra Steinkeller, który otwierając dla młodzieży krajowej praktykę gospodarską w dobrach swoich Samokłęski pod Żmigrodem w obwodzie jasielskim, sam naukowo w tym przedmiocie wykształcony w zakładzie rolniczym Cirencester w Anglii, z przybraniem do pomocy p. J. B. Rogojskiego wyłącznie od lat wielu poświęcającego się naukom przyrodzonym, a mianowicie chemii, starać się będą (...) obznajmiać praktykantów i z częścią teoretyczną nauki gospodarskiej, i z najnowszymi w tej dziedzinie odkryciami lub ulepszeniami (...). W dobrach swoich Samokłęski zamierza p. Steinkeller zaprowadzić gospodarstwo postępowe i wykonywać w nich stopniowo wszystkie ulepszenia za najkorzystniejsze uznane (...). Przestrzeń 4500 morgów lasu jodłowego i bukowego następcza nie tylko sposobność obznajomienia się z gospodarstwem lasowym w ogóle, ale i z rozlicznymi sposobami właściwego użytkowania z drzewa, stosownie do miejscowych okoliczności; wyrabiają się bowiem w tych lasach: węgiel, potaż, deski, bale, gonty, beczki⁴¹.

37 Tamże, k. 151.

38 Tamże, k. 1.

39 *O lasach parę słów*, 1855. „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy”, R. II, nr 46, 47, 48, 50 (s. 363, 369, 379, 393).

40 A. Mieczysławski, 1859, 1860. *Zasady leśnictwa dla użytku obywateli posiadających lasy, w krótkości napisane*, „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy”, R. VI, nr 35–52; R. VII, nr 5–52. Praca ta została następnie opublikowana jako oddzielne wydawnictwo, zob.: A. Mieczysławski, 1861–1862. *Zasady leśnictwa dla obywateli ziemskich lasy posiadających*, Warszawa, t. 1–3.

41 *Praktyka gospodarska w Samokłęskach*, 1854. „Tygodnik Rolniczo-Przemysłowy”, R. I, nr 15, s. 135–136.

Nie wiadomo jednak, czy pomysł uruchomienia praktycznych kursów gospodarowania dla młodzieży ziemiańskiej doszedł do skutku, gdyż P. Steinkeller zmarł na początku 1854 roku. Niemniej jednak niedługo potem Galicyjskie Towarzystwo Gospodarskie uruchomiło w Dublanach szkołę rolniczą, gdzie wykładano także zasady organizacji gospodarstwa leśnego.

Niezwykle ważną rolę w edukowaniu ziemian w zakresie prowadzenia racjonalnej gospodarki leśnej odegrało także założone w 1882 roku Galicyjskie Towarzystwo Leśne, do którego oprócz leśników, zarządców dóbr i urzędników należeli także ziemianie i arystokraci, m.in. książęta Adam i Jerzy Czartoryscy, Andrzej i Kazimierz Lubomirscy oraz Eustachy Sanguszko, a także hrabiowie Kazimierz Badeni, Stanisław Drohojowski, August Krasicki, Zbigniew Lanckoroński czy Andrzej Potocki⁴².

* * *

Powyższy tekst oczywiście nie wyczerpuje problematyki związanej z rolą lasów w gospodarce ziemiańskiej w XIX-wiecznej Galicji, a jedynie sygnalizuje niektóre zagadnienia, które należałoby rozwinąć w trakcie systematycznych badań. Poza sprawami dotyczącymi powierzchni i struktury kultur leśnych, eksploatacji lasów czy edukacji ziemian w zakresie organizacji gospodarki leśnej, dogłębnego zbadania wymaga m.in. kwestia organizacji gospodarstw ziemiańskich (zarówno prywatnych, jak i państwowych). Niezwykle ważne wydaje się również podjęcie studiów związanych z przekształceniami własnościowymi lasów po reformie uwłaszczeniowej. Przytoczony wyżej przykład lasu należącego do barona Stanisława Hageny wskazuje, że czynnikiem ograniczającym prawo swobodnego dysponowania własnością były ciężące na lasach serwituty. Tymczasem przyjęty w Galicji model likwidacji praw serwitutowych, sprowadzający się do zasady, że zniesienie służebności mogło nastąpić na żądanie stron, w dodatku za obopólną zgodą, spowodował rozciągnięcie procesu w czasie na kilkadziesiąt lat.

Badania nad rolą lasów w gospodarce Galicji, w tym w gospodarce dóbr ziemskich, roszą duże nadzieje, gdyż istnieje bardzo bogata podstawa źródłowa. Już wstępne studia źródłoznawcze, prowadzone w ramach finansowanego z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki projektu pt. *Inwentaryzacja materiałów historycznych dotyczących gospodarki Galicji w latach 1772–1867 ze zbiorów archiwów i bibliotek Polski, Austrii i Ukrainy*, realizowanego przez międzynarodowy zespół badawczy pod kierunkiem piszącego te słowa, pozwalają na wskazanie bogatych zbiorów archiwalnych dotyczących lasów. Akta zespołu Namiestnictwo Galicyjskie, przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, zawierają komplet dokumentów dotyczących likwidacji serwitutów⁴³. W tym samym zespole archiwalnym znajduje się bogata dokumentacja na temat zagospodarowania i eksploatacji lasów w dobrach kameralnych⁴⁴. Podobne materiały można znaleźć w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka, m.in. w zespole Teki Antoniego Schneidra zgromadzono akta doty-

42 I. Szczerbowski, *Pamiętnik*, s. 209–226.

43 CPAHU, Namiestnictwo Galicyjskie: fond 146 opis 64.

44 CPAHU, Namiestnictwo Galicyjskie: fond 146 opis 72, 84.

czące gospodarki leśnej w dobrach kameralnych Niepołomice, Muszyna, Stary Sącz, Dolina, Bolechów, Drohobycz i inne⁴⁵.

LITERATURA

- BUJAK F., 1910. *Galicja*, T. II: *Leśnictwo, górnictwo, przemysł*. Lwów – Warszawa, s. 5.
- FALNIEWSKA-GRADOWSKA A., 1982. *Studia nad społeczeństwem województwa krakowskiego w XVIII wieku*. Warszawa, s. 36.
- FALNIEWSKA-GRADOWSKA A., LEŚNIAK F., 2009. *Struktura własności ziemskiej i użytkowania gruntów w Galicji w cyrkulach rzeszowskim, sanockim i tarnowskim w świetle katastru józefińskiego (1785–1787)*. Toruń, s. 34.
- KOZACZKA M., 1994. *Gospodarka leśna w posiadłościach ordynata łańcuckiego (1918–1939)*, „Kwartalnik Historyczny” 101, nr 3, 41–54.
- STUPNICKI H., 1869. *Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*. Wydanie drugie. Lwów, s. 6.
- VNENCHAK D., 1983. *Informator statystyczny do dziejów rolnictwa w Galicji. Struktura agrarna własności chłopskiej w Galicji w dobie autonomii*. Kraków, s. 58, 60–61, 95–97.
- WILPERT-KOŁKIEWICZ B., 1989. *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Struktura agrarna wielkiej własności ziemskiej (tabularnej) w Galicji w dobie autonomii*. Kraków, s. 169–174.
- ZIELECKA G., 1997. *Gospodarka leśna i przemysł drzewny w powiecie żywieckim w latach 1864–1918*. „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie” 23, s. 177–186.

ROLA GOSPODARCZA LASÓW W DOBRACH ZIEMSKICH W GALICJI W XIX WIEKU

Streszczenie

W artykule omówiono niektóre zagadnienia dotyczące roli gospodarczej lasów w gospodarce ziemiańskiej w Galicji w XIX stuleciu. Autor – zdając sobie sprawę, że problematyka ta wymaga podjęcia systematycznych badań archiwalnych – jedynie zasygnalizował najważniejsze wątki odnalezione zarówno w źródłach archiwalnych, jak i w publicystyce prasowej. Przedstawił m.in. wybrane dane na temat udziału lasów w powierzchni upraw rolnych w Galicji oraz wysokości dochodów, jakie osiągnano z lasów w prywatnych i państwowych dobrach ziemskich. Sporo miejsca poświęcił również na prezentację dobrych i złych przykładów prowadzenia gospodarki leśnej. Ponadto zaprezentował wybrane głosy publicystów ziemiańskich na temat polityki rządu austriackiego w tym zakresie oraz metod wzorcowego zagospodarowania lasów.

Słowa kluczowe: XIX wiek, Galicja, lasy, gospodarka leśna, ziemiaństwo

45 LNNBU, Teki Antoniego Schneidra: fond 146 opis 6 sprawy SE-13620, 13621, 13646, 14080, 14207, 14210, 15253.

THE ECONOMIC ROLE OF FORESTS IN THE LANDED ESTATES IN GALICJA IN THE 19TH CENTURY**S u m m a r y**

The article discusses some of the issues concerning the economic role of forests in the landed estate economics in Galicia in the 19th century. The author – being aware of the fact that the matter in question requires undertaking a systematic archive study – indicated only the most important points observable both in the archives and journalism. He presented, among other things, selected data on the share of forests in the farming area of Galicia and the amount of income gained from forests in private and state landed properties. The author devoted a considerable amount of space to show good and bad examples of forest cultivation. Additionally, he presented selected opinions of the gentry journalists on the Austrian government's politics on the matter and the means of a model forest cultivation.

Keywords: 19th century, Galicia, forests, forest cultivation, landed gentry

Tabela 1. Powierzchnia lasów (w morgach i sążniach)* na tle powierzchni wszystkich użytków rolnych w Galicji w 1843 r.
Table 1. Surface of forests on the background of the surface of all farming areas in Galicia in 1843

Cyrkuł	Powierzchnia lasów						Powierzchnia wszystkich użytków rolnych (pola orne, łąki, pastwiska i zarośla, lasy)												
	dominikalnych		wolnych		rustykalnych		ogółem		dominikalnych		wolnych		rustykalnych		ogółem				
	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie	morgi	sążnie			
Wadowice	134 071	137	1 480	529	8 120	1 057	123	143 672	387	16 415	185	206 220	387	16 415	185	332 244	1 232	554 880	204
Bochnia	68 815	794	1 363	251	5 721	258	1 303	75 899	437	14 583	870	152 054	437	14 583	870	193 024	773	359 662	480
Nowy Sącz	141 028	466	1 108	34	3 063	825	1 325	145 199	940	32 705	849	187 757	940	32 705	849	342 411	441	562 874	630
Jasło	90 930	117	1 554	36	1 098	646	799	93 582	76	13 882	879	168 275	76	13 882	879	288 836	1 060	470 994	415
Tarnów	110 156	1 367	683	957	99	624	1 348	110 939	888	11 881	795	247 734	888	11 881	795	304 559	1 345	564 175	1 428
Rzeszów	212 457	517	942	966	210	1 263	1 146	213 610	1 169	15 714	1 225	306 801	1 169	15 714	1 225	351 972	781	674 488	1 575
Sanok	235 148	744	134	892	428	33	235 711	69	364 076	564	21 049	364 076	564	21 049	798	354 297	965	739 423	727
Sambor	199 631	317	3 742	311	923	1 204	232	204 297	917	68 656	1 390	317 980	917	68 656	1 390	368 039	923	754 677	30
Przemysł	134 882	735	663	156	757	1 198	489	136 303	285 527	103	32 016	285 527	103	32 016	1 481	299 245	1 181	616 789	1 165
Żółkiew	235 666	406	15 535	1 394	561	201	251 763	401	373 551	1 529	42 400	373 551	1 529	42 400	831	387 227	964	803 180	124
Lwów	95 922	1 287	1 162	54	19	796	537	97 104	1 504	20 290	1 081	152 025	1 504	20 290	1 081	158 795	873	331 112	258
Stryj	506 115	1 411	1 126	979	337	1 443	633	507 580	619 543	1 093	43 409	619 543	1 093	43 409	1 445	308 666	514	971 619	1 452
Brzeżany	162 796	1 247	501	988	75	832	1 467	163 373	334 099	1 485	19 948	334 099	1 485	19 948	1 125	328 219	416	682 267	1 426
Złoczów	281 615	1 281	627	862	134	279	282 377	822	458 572	899	29 666	458 572	899	29 666	1 321	375 740	462	863 979	1 082
Tarnopol	49 197	1 311	3 515	666	26	262	52 739	639	230 585	23	32 856	230 585	23	32 856	345	329 536	1 173	592 977	1 541
Czortków	93 745	950	249	529	19	1 124	1 003	94 014	285 616	401	14 945	285 616	401	14 945	116	295 023	728	595 584	1 245
Stanisławów	346 296	15	921	129	988	398	348 205	542	459 720	583	19 523	459 720	583	19 523	1 330	359 587	1 135	838 831	1 448
Kołomyja	266 425	591	60	853	9	1 309	266 495	1 153	371 118	450	17 925	371 118	450	17 925	1 386	364 969	80	754 013	316
Razem	3 364 903	893	35 371	986	595	22	3 422 870	1 231	5 521 261	648	467 873	5 521 261	648	467 873	1 452	5 742 398	646	11 731 533	1 146

Źródło: Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, Zbiór Czolowskiego: fond 141 opis 1 sprawa DE-5912 (dawna sygn.: 1551), s. 4–9.

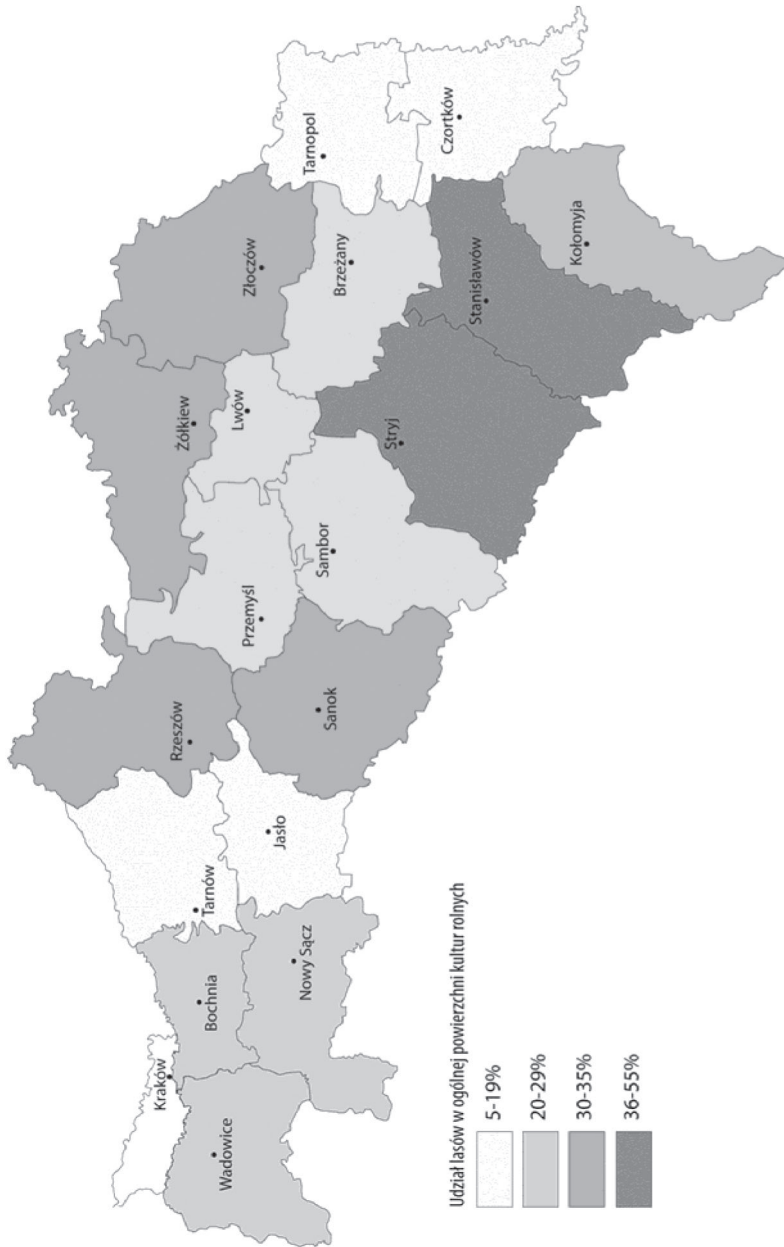
* 1 morga = 56 arów, czyli 0,56 hektara; 1 sążeń to 4,55 m².

Tabela 2. Dochody z gospodarki leśnej na tle dochodów z wszystkich użytków rolnych w Galicji w 1843 r.
Table 2. Forest economy income on the background of incam of all farming areas in Galicja in 1843

Cyrkuł	Dochody z gospodarki leśnej według rodzajów własności										Dochody z wszystkich upraw rolnych według rodzajów własności									
	dominikalne		wolne		rustykalne		ogółem		dominikalne		wolne		rustykalne		ogółem					
	złr	kr	złr	kr	złr	kr	złr	kr	złr	kr	złr	kr	złr	kr	złr	kr				
Wadowice	49 269	46	877	4	4 293	44	54 440	34	279 202	6	65 851	33	865 795	6	1 210 848	45				
Bochnia	28 531	7	577	11	2 162	57	31 271	15	375 737	6	74 209	13	899 060	56	1 349 007	15				
Nowy Sącz	23 745	16	242	24	659	58	24 647	38	143 722	47	58 750	29	587 113	19	789 586	35				
Jasło	13 067	29	261	42	141	35	13 470	46	268 357	48	39 636	55	823 758	46	1 131 753	29				
Tarnów	30 492	3	136	59	46	32	30 675	34	438 163	22	36 859	13	949 122	51	1 424 145	26				
Rzeszów	36 013	1	117	36	71	28	36 202	5	342 771	40	50 269	11	1 138 908	7	1 531 948	58				
Sanok	25 026	54	31	42	57	33	25 116	9	317 918	59	49 904	43	796 452	21	1 164 276	3				
Sambor	54 287	56	1 204	59	335	43	55 828	38	336 057	2	194 799	53	963 178	30	1 494 035	25				
Przemysł	67 177	55	420	41	592	55	68 191	31	636 843	58	138 541	7	1 243 771	48	2 019 156	53				
Żółkiew	37 969	8	2 340	1	172	28	40 481	37	374 855	20	77 340	54	1 061 760	32	1 513 956	46				
Lwów	40 492	36	1 125	29	27	52	41 645	57	237 722	48	84 457	16	575 446	24	897 626	28				
Stryj	76 033	20	176	58	256	59	76 467	17	245 529	1	69 425	17	461 844	59	776 799	17				
Brzeżany	100 354	3	408	39	42	5	100 804	47	612 214	25	65 869	59	1 062 674	15	1 740 758	39				
Złoczów	112 801	26	469	18	953	32	114 224	16	531 129	29	84 735	42	1 061 876	34	1 677 741	45				
Tarnopol	42 753	18	3 327	17	24	11	46 104	46	500 947	28	83 212	3	876 871	14	1 461 030	45				
Czortków	83 774	1	325	47	93	48	84 193	36	539 877	17	36 724	37	742 316	56	1 318 918	50				
Stanisławów	76 403	46	542	10	465	47	77 411	43	267 293	8	35 029	34	587 035	10	889 357	52				
Kołomyja	48 837	32	52	1	19	26	48 908	59	223 297	-	35 270	55	590 006	28	848 574	23				
Razem	947 030	37	12 637	58	10 418	33	970 087	8	6 671 640	44	1 280 888	34	15 286 994	16	23 239 523	34				

Źródło: Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, Zbiór Czolowskiego: fond 141 opis 1 sprawa DE-5912 (dawna sygn.: 1551), s. 4-9.

Ryc. 1. Rozmieszczenie lasów w Galicji w 1843 r.
Fig. 1. Arrangement of forests in Galicia in 1843

